
**STRUCTURĂ ȘI STRATIFICARE SOCIALĂ ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ.
CONTRIBUȚII SOCIOLOGICE ROMÂNEȘTI PRIVIND SCHIMBAREA ȘI
DEZVOLTAREA SOCIALĂ**

Cornel Cârțână

Centrul de Sociologie Urbană și Regională

Materialul prezintă, într-o formă succintă, evoluția stratificării sociale în perioada cristalizării și nașterii României moderne și modul cum s-a reflectat aceasta în gândirea socială interbelică. Influența Occidentului și întâlnirea cu civilizația apuseană au avut un impact puternic asupra perspectivelor sociologice referitoare la direcțiile și sensul evoluției societății românești spre modernitate. Provocările lansate de "modelul standard" de dezvoltare a capitalismului apusean au conturat analize teoretice pertinente, a căror valoare științifică și fecunditatea lor pentru dezbaterile contemporane privind tranziția post-comunistă sunt incontestabile. Parametrii esențiali pe care s-au focalizat dezbaterile sociologice românești, din perioada interbelică, asupra tranziției la capitalism și modernitate – "moștenirea trecutului", "modelul" ce trebuie adoptat sau imitat, "căile" de urmat pentru adoptarea modelului, "particularitățile locale" (psihologice, culturale și ideologice) se regăsesc astăzi, în analizele dedicate tranziției post-comuniste sub denumirile de "capitalism prin proiect" "model de transformare dependentă" ori "a treia cale de dezvoltare". Pentru majoritatea autorilor interbelici modernizarea României era indisolubil legată de capitalism. Disputele referitoare la caracterul normal sau atipic al dezvoltării capitaliste a României din sociologia românească interbelică oferă, prin multitudinea și varietatea punctelor de vedere exprimate, prin rafinamentul analizelor, importante "deschideri" teoretice și metodologice pentru cea de-a doua tranziție la capitalism a României: -tranziția post-comunistă.

Credem că cea mai bună formulă de început pentru această analiză o constituie afirmația lui Daniel Chirot făcută în anul 1978 în lucrarea "Social change in Romania, 1860-1940", editată de K.Jowitt: " Pentru un sociolog american implicat în dezbaterile curente pe scena teoriei macrosociologice, este surprinzător și prevenitor să descopere că în anii '20 câțiva intelectuali români erau angajați exact în aceleași controverse și polemica lor a fost condusă la un nivel cel puțin tot atât de rafinat ca cel de astăzi". Considerăm că afirmația sociologului american rămâne valabilă și

astăzi când dezbaterile privind tranziția postcomunistă, modernizarea socială și societală ori globalizarea lumii se află în centrul confruntărilor de idei contemporane.

Chiar dacă epocile istorice și stadiile sau nivelele de dezvoltare de la care se pornește acum sunt diferite, unele din chestiunile centrale ale dezbaterilor asupra schimbării sociale au rămas aceleași: cum pot fi plasate (prin ce mecanisme) pe traiectoria dezvoltării sau modernizării de tip capitalist statele slab dezvoltate sau rămase în urmă?. Dacă ne-am referi doar la un singur aspect, acela

al teoriei dependenței în dezvoltarea socială, și tot ar fi suficient să probăm relevanța sociologică deosebită a teoriilor schimbării care s-au dezvoltat în România la sfârșitul secolului al XIX-lea și în prima parte a secolului XX pentru înțelegerea și explicația unor transformări sociale în perioada contemporană.

Este interesant să constatăm astăzi nu numai originalitatea abordării problematicei schimbării sociale de către sociologia românească interbelică dar și varietatea, multitudinea punctelor de vedere exprimate, bogăția de conținut a dezbaterilor și valoarea științifică incontestabilă a acestora.

S-ar putea adăuga aici fecunditatea "deschiderilor" teoretice și a perspectivelor de analiză pentru dezbaterile contemporane asupra tranziției postcomuniste. Acum, ca și atunci, parametrii esențiali pe care se focalizează dezbaterile asupra tranziției la capitalism sunt "moștenirea trecutului" (diferența punctelor de plecare din tehnologie, economie, cultură), modelul ce trebuie adoptat sau imitat, căile de urmat pentru adaptarea modelului, particularitățile locale (psihologice, culturale, ideologice) rezultate din trecutul imediat sau mai îndepărtat al acestor țări.

Un motiv în plus pentru prezentarea acestor teorii sociologice îl poate constitui și utilizarea lor ca "diagnoze" sociologice ale economiei românești în diferite etape istorice, aspect foarte important în analiza dinamicii structurii sociale și economice a României. Fiind puternic ancorată în societatea pe care a reflectat-o, sociologia românească a exprimat, de-a lungul vremii, în discursul său teoretic, în modalități multiple și chiar contradictorii particularitățile istorice și naționale ale sistemului social și ale proceselor sociale pe care le-a analizat. Ea a fost în permanență sensibilă la marile probleme sociale și naționale -

dezvoltare economică și socială, unire, independență, industrializare, modernizare, inegalități sociale - aducându-și o contribuție importantă atât la descifrarea alternativelor posibile și dezirabile ale căilor de dezvoltare a societății românești dar și la îmbogățirea patrimoniului teoretic universal al sociologiei. Mai mult, așa cum subliniază Ilie Bădescu "...sociologii români sunt creatori (realizatori de performanțe) în patru locuri sau "poziții": în gândirea evoluționistă (cu teoria "formelor fără fond"), în gândirea interacționistă (cu teoria "mediului sufletesc" a lui Motru) în gândirea dramaturgiei sociale (cu teoria "omului de față") ... și în sociologia fenomenologică (prin cărțile din 1929-1931 ale lui T.Speranția ..." (Bădescu, 1996).

În cele ce urmează noi ne vom axa preponderent în acest material pe modul cum s-a reflectat problematica *structurii și stratificării sociale* în principalele lucrări elaborate la începutul secolului XX și în perioada interbelică în sociologia românească în contextul transformărilor modernizatoare din acea perioadă.

Evoluția României moderne s-a desfășurat de-a lungul a circa două veacuri între a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și sfârșitul celui de-al doilea război mondial și cuprinde două etape distincte:

- 1774 - 1886 - "o perioadă de tranziție de la structurile economice și sociale agrare și formele politice medievale la o societate modelată de valorile urbane și industriale și unită de loialitatea față de statul unitar" (Hitchins, 1994): este perioada în care românii din principatele Moldova și Țara Românească tind să se îndepărteze de tradițiile patriarhale ale Sud-Estului

bizantino-ortodox către dinamicele inovații ale Occidentului" (Hitchins, 1994);

- 1886 – 1940 - perioada cristalizării și nașterii României moderne, perioadă subdivizată din punct de vedere politic în cinci etape (independența, 1866-1881; domnia regelui Carol (1881-1914), primul război mondial (1914-1918), România Mare (1919-1940) și cel de-al doilea război mondial (1940-1944) (Hitchins, 1994) iar din punct de vedere economic în două faze, una a modernizării economice, sociale și politico-instituționale (1848-1918) și cealaltă de consolidare și dezvoltare economică (1919-1939). (Constantinescu, N.N, 1997).

Conștientizarea problemei sociale a dezvoltării societății românești în perioadele amintite s-a înscris în contextul dezbaterilor teoretice europene, punctele de vedere românești dezvoltându-se prin directă raportare la concepțiile economice și sociale care circulau în epocă. În literatura economică și sociologică au existat discuții, chiar și astăzi neelucidate dacă, procesul modernizării este de natură endogenă, avându-și izvoarele în dinamica internă a factorilor de dezvoltare, ori este un proces de conexiune datorat impulsurilor "modelului standard" oferit de Occidentul european. Descoperirea Occidentului și întâlnirea cu civilizația apuseană a avut un impact puternic asupra gânditorilor sociali din epocă, ceea ce a creat o nouă problemă cu privire la direcțiile și sensurile evoluției societății românești spre modernitate. Deși au acționat diferențiat în fața acestei realități, unii acceptând-o fără rezerve, alții dovedindu-se mai reticenți ei nu au putut să o ignore recunoscând că nivelul, conținutul și

formele vieții sociale occidentale reprezintă repere clare ale progresului social și trebuie luate în considerare atunci când se pun și se discută problemele dezvoltării sociale moderne ale societății românești. Tematica dominantă a cercetărilor și dezbaterilor din acea perioadă (care seamănă foarte mult cu cea a perioadei prezente, a tranziției postcomuniste) s-a axat, în mod firesc, pe problemele fundamentale ale evoluției societății, căutând să dea răspunsuri unor întrebări cardinale: dacă, în ce măsură și în ce mod este posibil ca elementele esențiale, structural-funcționale și valorice ale societății și civilizației occidentale să fie implementate în România, în așa fel, încât să asigure o transformare globală a societății în direcția modernizării politice și social-economice? Ca răspuns la asemenea întrebări s-au conturat trei direcții generale: prima potrivit căreia realizarea unui astfel de obiectiv poate fi obținută prin imitație, prin preluarea cadrului instituțional al culturii și civilizației occidentale care ar opera în mod automat schimbări radicale în toate domeniile și segmentele societății românești (astăzi această direcție poartă denumirea de "capitalism prin proiect").

A doua direcție, aflată la cealaltă extremă, se bazează pe ideea creării unui model specific de dezvoltare care să țină seama de particularitățile istorice, naționale, economice, sociale, culturale și psihologice ale societății (astăzi această direcție poartă denumirea de "model de transformare dependentă" - instituțiile noi se nasc din cele existente și nu dintr-un vacuum instituțional).

Atunci, ca și acum, exista și o a treia cale care sugera necesitatea discernământului în introducerea culturii și civilizației occidentale: preluăm "ce ni se potrivește" și respingem ceea ce s-a dovedit negativ în experiența apuseană (ceea ce astăzi

există sub numele de "a treia cale de dezvoltare").

Înainte de a prezenta principalele concepții sociologice privind procesul de modernizare a societății românești, să vedem mai întâi care era situația de fapt a acesteia din punct de vedere economic și social.

Așa cum am văzut procesul propriu-zis al modernizării are antecedente localizate înaintea revoluției de la 1848. Începând cu mijlocul secolului al XVIII-lea, societatea românească, divizată în continuare în cele trei mari provincii se afla într-o nouă etapă de dezvoltare, caracterizată prin destrămarea vechilor structuri feudale, și prin afirmarea altora noi, ce vor duce, în a doua jumătate a secolului următor, la modernizarea tuturor sectoarelor de activitate și, în esență, a modului de viață însuși, într-o strânsă conexiune cu procesul de integrare în sistemul economic, politic și spiritual european. În comparație cu țările din centrul și apusul Europei, unde trecerea la capitalism și încheierea statelor naționale s-a putut realiza mult mai devreme și mai rapid, în spațiul românesc acest proces s-a derulat cu întârziere și într-un ritm mai lent, cunoscând o serie de particularități față de modelul clasic. Cauza principală a constituit-o, indiscutabil dominația străină: în primul rând cea otomană în Principatele dunărene și cea austriacă în Transilvania, iar după 1775 și în nordul Moldovei (Bucovina).

Structura socială a populației de la sfârșitul secolului al XVIII-lea face să transpară în mod evident caracterul predominant agrar al economiei din spațiul românesc, aflat în proces de tranziție la capitalism. Țărănimea reprezenta segmentul social predominant. Până la reforma agrară din 1864, în principatele Dunărene peste 70% din totalul țărănimii intra în categoria

clăcașilor, țărani fără pământ, liberi din punct de vedere juridic, dar care, în schimbul dreptului de folosință asupra pământului, intra într-un anumit grad de dependență reală față de stăpânul locului.

Cu toate acestea pe un fundal aparent omogen și imobil al structurii sociale se poate constata totuși o tendință de schimbare și diversificare a acesteia. Principalele "stări" în secolul al XVIII-lea se distingeau prin privilegiile politice, economice și sociale.

Discriminarea între "stări" se exprima prin proprietate, titluri, îmbrăcăminte, locuință și moduri de viață diferite.

În raport cu aceste criterii se putea vedea încă din acea perioadă un sistem de stratificare diferențiat atât între clase cât și în interiorul acestora. Astfel, analizând mutațiile din structura socială a țărilor Dunărene din secolul al XVIII-lea, D.Berindei și I.Gavrilă (1981) stabilesc următorul sistem al "stărilor" și "straturilor" sociale corespunzătoare acestora:

Tabelul 1. Structura socială a țărilor Dunărene în sec XVIII

Stări sociale	Straturi sociale
I. Boierimea	Marea boierime - castă aristocratică (rangul I) Boierimea de rangurile II și III "Neamuri" - descendenții boierilor de rangul I Mazili" - descendenții boierilor de rangurile II și III
II. Clerul	1. Înalți preoți 2. Preoții parohi
III. Orășenimea mijlocie	1. Negustorii 2. Meseriașii
IV. Orășenimea	Țăranul liber Țăranul dependent Scutelnicii și breslașii - lucrători pentru boieri, mânăstiri sau funcționari publici în schimbul unor scutiri de impozite.

Potrivit lui Hitchins (1994) boierimea se considera o aristocrație, un grup exclusiv ce adoptau un anumit stil de viață ostentativ potrivit rangului deținut, îndeosebi datorită contactului cu Occidentul, care reprezintă de fapt și începutul europenizării "claselor de sus" românești. Se constată acum un proces de transformare a vechii clase boierești, treptat, din interiorul său, prin împărțirea puterii și privilegiilor cu rangurile boierești mai mici și intrarea în rândurile boierimii a noilor categorii sociale apărute ca efect al liberalizării comerțului (negustori, arendași, funcționari).

Boierii de diferite ranguri care se angajaseră în comerț și făceau investiții în industrie împreună cu negustorii și cămătarii participau la formarea clasei mijlocii moderne românești.

Numărul negustorilor și al meșteșugarilor crește, ocupațiile lor se diversifică iar procesul de stratificare se adâncește. La nivelul orașelor el avea următoarea configurație. (Hitchins, 1994).

I. Burghezia - alcătuită din vechii boieri ocupați în comerț și investiții în

industrie, precum și din elita nenobiliară a orașelor

II. Marii negustori - care se ocupau cu comerțul cu ridicata, arendarea vânilor și a minelor etc

III. Profesiunile liberale - strat social alcătuit din avocați, medici, învățători, funcționari, contabili, mici afaceriști; deși restrâns numeric la început el s-a extins odată cu creșterea producției și au intrat în rândul clasei mijlocii

IV. Sărăcimea - formată din muncitori calificați (calfe și ucenici), muncitori zilieri sau ocazionali veniți de la țară, slugile de casă.

La aceste categorii se mai pot adăuga cele ale clerului ortodox (mitropoliți, episcopi, parohi) și o categorie distinctă a "sudiților" alcătuită din străinii angajați în comerț și meserii care se bucurau de protecția consulilor de la București și Iași (plăteau tarif scăzut pentru bunurile importate și exportate).

Deși se pot constata anumite tendințe de modernizare, configurația urbană ca și întreaga dezvoltare economică de la sfârșitul secolului al

XVIII-lea și până la mijlocul secolului al XIX-lea, erau totuși departe de caracteristicile urbanizării și dezvoltării economice din țările occidentale. Astfel, potrivit recensămintelor efectuate în 1859 în Moldova și Muntenia se constată că ponderea populației urbane pe cele două provincii era de 17,2% (diferențiată semnificativ între ele - 13,3% în Muntenia și 23,4% în Moldova) - (Axenciuc, 1996). Așezările urbane se caracterizau printr-un ritm lent de industrializare, datorat perpetuării monopolului breslelor asupra producției și distribuției bunurilor, lipsei investițiilor în crearea de noi întreprinderi, cererii slabe de mărfuri și servicii în zonele rurale înconjurătoare.

Cu toate acestea se poate totuși vorbi de o dezvoltare a pieței interne și de demararea procesului de formare a unei piețe naționale.

Ce a de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și până la sfârșitul primului război mondial (desăvârșirea procesului de unificare politică statală din 1918) a avut un rol decisiv pentru dezvoltarea economico-socială a României. În multe domenii ea s-a îndreptat către formele moderne. O privire globală asupra evoluției societății românești în această perioadă arată totuși că achizițiile de ordin național au fost mai dinamice și mai eficiente ca finalitate decât transformările social-economice.

Principalele trăsături ale configurației sociale a societății românești în această perioadă de cristalizare și naștere a României moderne ar putea fi formulate succint astfel:

- Procesul de urbanizare a evoluat lent, de la 17% în 1859 la 18% în 1915 și la 22% în 1919 (după marea unire); (Axenciuc, 1996). Creșterea populației între 1859 și 1914 s-a datorat unei rate înalte a natalității coroborată cu o

descreștere modestă a ratei mortalității. Creșterea populației s-a datorat în primul rând zonelor rurale (sporul natural al populației în mediul rural a fost de aproape 100% în timp ce la orașe el a fost numai de 0,56% (Buletinul statistic general al României, I, 1892, București, 1893, pg.150). În aceste condiții creșterea populației urbane s-a datorat în mare parte imigrărilor de la sate, sporul natural fiind practic nul.

- Agricultura a continuat să fie baza economiei românești; chiar și în anul 1900 ea contribuia cu două treimi la produsul național brut și asigura trei sferturi din exporturile țării. Efectele reformei agrare din 1864 nu au condus la rezultatele scontate. Ele au condiționat raporturi de proprietate intens polarizate și au perpetuat o pondere însemnată a marii proprietăți în structura vieții rurale. Cu toate că țăranilor li se dăduse dreptul la proprietatea asupra pământului pe care îl lucraseră pentru moșieri și cu toate că obținuseră libertatea individuală nu s-a dezvoltat o clasă prosperă de mici proprietari de pământ, de țărani independenți, "acea coloană vertebrală economică și socială a unei monarhii constituționale" (Hitchins, 1994). În această perioadă arendașii s-au impus ca element important al societății rurale.

Sintetizând caracteristicile dezvoltării agriculturii în perioada amintită, N.N. Constantinescu (1997) consideră ca semne distinctive două aspecte, unul de natură structurală și celălalt de ordin tehnico-productiv:

- Latifundiul, pulverizarea micii proprietăți, marea arendașie parazită și regimul de învoielii;
- Lipsa de dinamism a producției și productivității muncii, cerealizarea agriculturii, nivelul ridicat al comercializării produselor agricole pe piața mondială (exportul de cereale a devenit principalul canal de racordare a economiei românești la economia europeană).

Ca un corolar al acestor procese s-a produs o intensificare a sărăciei producătorilor direcți, o creștere vertiginoasă a arenzilor în muncă și în bani și ca urmare activizarea puternică a mișcărilor sociale (1888, 1907).

La cumpăna dintre veacuri, structura socială a mediului rural deși își păstra în mare parte contururile vizibile în 1850 avea și unele particularități, semne ale unei schimbări evidente. Astfel, ca urmare a abolirii tuturor privilegiilor de clasă ale boierilor (prin statutul lui A.I.Cuza din 1864 confirmat prin Constituția din 1866) s-a produs, mai întâi formal, apoi și în conținut o dezintegrare a acestei clase. Locul lor a fost luat de către arendași (la 1900 peste jumătate din pământul moșiilor de peste 500 ha și trei sferturi din pământul moșiilor de peste 3000 ha erau luate în arendă. (Hitchins, 1994).

Arendașii (la origine cămătari, proprietari de prăvălii sau negustori de grâne care au investit capitalul acumulat în pământ) dominau întregul proces de producție agricolă și de distribuție și îi puneau pe cultivatorii țărani față în față cu practicile și mentalitatea capitalismului.

Țărănimea care rămânea clasa cea mai numeroasă la nivelul societății românești a dobândit în această perioadă un caracter mai eterogen. Principalele

criterii de diferențiere erau proprietatea și statutul ocupațional.

Se puteau distinge următoarele straturi:

- țăranii fără pământ care lucrau ca argați - 14% din totalul populației active rurale (în 1913) și care formau proletariatul agricol;
- țăranii care dețineau mai puțin de 5 ha de pământ, nevoiți să-și suplimenteze veniturile prestând munci pentru moșieri, arendași sau vecini mai înstăriți;
- țăranii mijlocași care posedau între 5 și 10 ha de pământ, circa 14% din totalul gospodăriilor țărănești;
- țăranii înstăriți care dețineau între 10 și 50 de ha și posedau circa 18% din întreaga proprietate țărănească. Ei formau nucleul clasei mijlocii agricole de la sate, la care se adăugau micii negustori, preoții și învățătorii cu venituri și nivel de trai asemănătoare.
- meșteșugarii în industria artizanală familială cuprindeau pe membrii gospodăriilor țărănești care tindeau să se specializeze în anumite domenii tradiționale cum ar fi prelucrarea lemnului sau producerea țesăturilor. Această categorie era supusă unei masive diminuări ca urmare a extinderii muncii de fabrică și a sistemului de piață intern.

Industria și capitalul industrial în această perioadă s-a format, în principal, prin transferarea în activități cu caracter industrial a numeroase capitaluri acumulate prin comerț, cămătă, bănci, prin investițiile de stat în industrii extractive și prelucrătoare, subordonarea unor meșteșugari și a unor lucrători din industria casnică de către negustori. Meseriile care la începutul acestei perioade erau organizate în bresle sau

corporații au intrat într-un proces de destructurare ca urmare a practicilor monopoliste. Cu toate că în 1902 au fost reorganizate, (Legea Missir) ele nu au putut face față puternicei concurențe a sistemului producției de fabrică care începuse să se impună.

În anii '70 -'80 ai secolului XIX a început un proces de dezvoltare a marii industrii, proces care în preajma primului război mondial înregistra ca industrii dominante pe cele petrolieră și de cherestea (36,2%) din producția industrială, și pe cea alimentară (32,2%). Celelalte industrii reprezentau ultima treime, printre ele numărându-se industria textilă (8,3%) și metalurgia (7,8%). Ca număr de personal la ancheta din anii 1901- 1902, industria mare deținea 24,4% din populația ocupată în industrie, industria mijlocie și mică 64,6% iar industriile foarte mici 11%. (Ancheta industrială din 1901-1902, vol.I, Industria Mare, în N.N.Constantinescu, 1997).

În paralel a început să se dezvolte și o infrastructură modernă prin înființarea de bănci comerciale particulare, banca națională cu sisteme de creditare și coordonare financiară, sistemul monetar național, înființarea de burse comerciale pe principii de piață liberă. Tot atunci a fost elaborată o cuprinzătoare legislație comercială și civilă, au fost îmbunătățite și extinse mijloacele de transport, îndeosebi căile ferate. Capitalul străin a avut un rol crucial în dezvoltarea industriei grele și a economiei în general (Axenciuc, 1981), iar cea mai mare concentrare a acestuia era în materii prime. În ajunul primului război mondial cele mai mari cinci bănci controlate de capitalul străin dispuneau de resurse cu 54% mai mari decât cele ce reveneau celor mai mari patru bănci românești.

Astfel de investiții, arată Hitchins, (1994) deși "au fost esențiale pentru

dezvoltarea unei economii moderne, ele au slujit totodată și ca mijloc prin care persoane și guverne străine puteau influența politica guvernului român."

Aceste caracteristici ale evoluției industriale și-au pus amprenta pe configurația sistemului de stratificare a societății în general și a celei urbane în particular.

Astfel putem distinge următoarele categorii sociale:

1. *Marea burghezie* - formată în principal din industriașii care au beneficiat de tariful protecționist din 1866 și legea pentru încurajarea industriei naționale din 1877, din marii moșieri care au investit în industrie și din marii bancheri.

2. *Burghezia mijlocie* - alcătuită din proprietari de mici întreprinderi industriale, negustori angajați în comerțul local sau regional, funcționari din industrie și bănci și grupul persoanelor care exercitau profesii liberale (avocați, ingineri, economiști).

3. *Funcționarii din administrația civilă* - grup care prin venituri se situează la nivelul muncitorilor salariați iar prin nivel de instrucție și aspirații la nivelul clasei mijlocii.

4. *Meseriașii orașelor și târgurilor* - proprietari de ateliere particulare, formau un grup în declin datorită presiunii importului de bunuri manufacturate ieftine din străinătate și dezvoltării industriei de fabrică.

5. *Muncitorii salariați* - segment ce cuprindea persoanele angajate în fabrică și care reprezentau la izbucnirea primului război mondial circa 10% din populația activă; această categorie s-a format preponderent din emigranți rurali unde suprapopulația devenise o problemă economică și socială acută. Ei au păstrat legăturile cu satul și continuau să obțină o

parte din venituri din agricultură. Alt segment provenea din meșteșugarii sărăciți care nu au mai putut face față concurenței industriei manufacturiere autohtone.

Recensământul populației din 1912 a cuprins, pentru prima dată în mod detaliat și aspectele profesionale ale repartiției

locuitorilor, oferind elemente importante, cantitative și calitative, ale vieții economico-sociale pe total țară și medii rezidențiale.

Consemnăm în cele ce urmează câteva elemente de diagnoză ale structurii socio-profesionale a României la începutul secolului XX:

Tabelul 2. Distribuția populației active pe domenii/ramuri de activitate și medii rezidențiale, în anul 1912 (România)

Domenii de activitate	Total		Urban		Rural		Pondere în total	
	Nr. (mii)	%	Nr. (mii)	%	Nr. (mii)	%	Urban	Rural
Total	4039,3	100	649,0	100	3390,3	100	16,1	3,9
Exploatarea solului ¹	3198,3	79,2	73,4	11,3	3124,9	92,2	2,3	97,7
Industrie și meserii	327,6	8,1	204,1	31,5	123,5	3,6	62,3	37,7
Transporturi și telecomunicații	75,3	1,9	50,2	7,7	25,1	0,7	66,7	33,3
Comerț și credit	125,4	3,1	92,8	14,3	32,6	1,0	74,0	26,0
Instituții publice și profesii liberale ²	203,5	5,0	147,8	22,8	55,7	1,6	72,6	27,4
Altele ³	109,2	2,7	80,7	12,4	28,5	0,9	73,9	26,1

Sursa: CNS - Statistica profesiunilor din România după recensământul general al populației din 1 ianuarie, stil nou, 1913, București, 1915

1. cuprinde și industria extractivă

2. cuprinde persoanele din forțele armate, poliție, administrație publică, culte, justiție, învățământ și profesii libere

3. persoane ce trăiesc din rente, chirii, pensii; 10,4 mii muncitori zilieri și 9,5 mii servitori din mediul urban

Din datele tabelului se pot contura următoarele aspecte semnificative:

- caracterul predominant agrar al structurii socio-economice exprimat prin ponderea foarte ridicată a populației active rurale în totalul populației active (83,9%) și prin ponderea de aproape 80% a populației active ocupate în activitatea de exploatare a solului.
- discrepanțele majore dintre urban și rural lasă să se întrevadă o tendință de individualizare a urbanului în sensul cristalizării unei structuri socio-ocupaționale moderne: urbanul deține ponderi duble față de rural în industrie,

transporturi și comunicații și de circa trei ori mai mari în activitățile de comerț și servicii.

- deși la acea dată ponderea urbanului în populația activă și în totalul populației era redusă (16,1% respectiv 18,4%), structura socio-ocupațională a populației active a acestui mediu are caracteristici de modernitate socio-economică: 31,5% populație ocupată în industrie și meserii și circa 55% în servicii (transporturi, comerț, credit, instituții publice) față de mediul rural unde exploatarea solului absoarbe 92,2% din totalul populației active din acest mediu.

În Transilvania structura populației totale ocupate (nu există date specifice pe medii rezidențiale) pe domenii de activitate din anul 1910 nu diferă substanțial de cea consemnată pentru România din anul 1912: ponderea populației ocupată în agricultură este aici destul de însemnată - 72,9% dar mai mică cu 6% decât în România. Diferența dintre ele este dată de proporția mai mare (cu aproape 4%) a populației ocupate în industrie și în servicii casnice în Transilvania față de principatele unite. Ponderile populației ocupate în servicii (comerț, transport, credit, funcții publice) sunt foarte apropiate.

Tabelul 3. Distribuția populației active după statutul profesional (situația în profesie) pe total și medii rezidențiale, în anul 1912 (România)

Statutul profesional	Total		Urban		Rural	
	Nr. (mii)	%	Nr. (mii)	%	Nr. (mii)	%
Total	4039,3	100	649,0	100	3390,3	100
Lucrători pe cont propriu	1374,4	33,2	150,9	23,3	1196,5	35,3
Salariați	660,3	16,4	321,4	49,5	338,9	10,0
Ucenici	30,4	0,8	24,3	3,7	6,1	0,2
Servitori	113,3	2,8	67,5	10,2	45,8	1,3
Proprietari ¹ rentieri, pensionari	27,9	0,7	24,7	3,8	3,2	0,1
Membri de familie (auxiliari)	1810,3	44,9	24,7	3,8	1785,6	52,6
Alții	49,7	1,2	35,5	5,5	14,2	0,4

Sursa: CNS - Statistica profesiunilor din România după recensământul general al populației din 1 ian., stil nou, 1913, București, 1915

1. proprietarii de locuințe care trăiesc din venitul închirierii caselor

Se poate constata un proces de accentuare a stratificării socio-profesionale, persoanele angajate (salariați, meseriași și servitori) reprezentând 20% din populația activă și 30% dacă excludem membrii de familie auxiliari din populația activă. La nivelul

orașelor persoanele ocupate cu statut de salariat reprezintă deja 50% din populația activă.

Important de relevant este de asemenea faptul că mediul rural unde se localiza 83,9% din populația activă a țării, deținea 88,7% din totalul celor care

lucrau pe cont propriu și 47,4% din forța de muncă angajată (salariați, ucenici, servitori). Se poate evidenția de asemenea că în mediul rural, deși predomină mica producție agricolă și meșteșugărească, există și un contingent important de aproape 340.000 de salariați (în mare parte muncitori agricoli și industriali) rezultat al penetrării relațiilor de piață în comunitatea rurală.

Între cele două războaie mondiale România a parcurs o etapă importantă de consolidare a economiei românești și de dezvoltare, chiar dacă inegală, a industrializării și urbanizării.

Integrarea teritoriilor românești într-un stat unic era supusă unui dublu proces: *economico-social*, de asamblare a factorilor și condițiilor de producție și schimb din toate provinciile României în sistemul noii diviziuni a muncii și a noii piețe naționale lărgite și *organizatoric-instituțional*, de unificare instituțional-legislativă și crearea noului cadru juridico-administrativ de funcționare a societății românești în ansamblul ei.

Contextul economic și politic extern în care evoluează România în această perioadă se întemeiază pe o multitudine de condiții complet noi și diferite de perioada antebelică. În primul deceniu postbelic, întreaga Europă, inclusiv România, parcurge o etapă de adaptare la noile condiții geopolitice și de refacere a economiilor distruse de război. Statele naționale noi și cele întregite acționează pentru constituirea propriilor organisme economice independente într-un context de cooperare economică și culturală. La sfârșitul deceniului trei, izbucnește însă cea mai mare criză economică mondială cu consecințe grave în plan economico-social și politic. Țările lumii intră - în mod inegal - după 1929 într-o depresiune ce va fi depășită abia în 1933 și urmată de perioade de revigorare până în anii 1938-1939. "Intervalul

interbelic, în special deceniul patru, cunoaște fenomene și procese economice de anvergură mondială și fără precedent, puternic manifestate în Europa: creșterea intervenției statului în economie, extinderea protecționismului industrial și a măsurilor drastice de limitare a importului; practicarea protecționismului agricol de unele țări industriale; suspendarea convertibilității și devalorizarea principalelor monede naționale cu putere internațională; se produce gruparea țărilor pe zone valutare cu monede puternice, libere, pe de o parte, și cu monede slabe, supuse inflației, pe de altă parte; piedicile comerciale și valutare în calea schimbărilor interstate conduc la apariția și practicarea autarhiei, a politicii comerciale a clearingului; prima oară în istoria comerțului internațional are loc restrângerea pieței mondiale în condiții de pace" (N.N.Constantinescu, 1997). Ca urmare a acestor acțiuni se constituie, mai ales în Europa, două blocuri distincte care promovează măsuri severe de apărare a intereselor proprii: blocul statelor industriale și blocul statelor agrare, în care intra și România. Politica economică a României nu putea interveni în evoluția tendințelor europene și ca atare măsurile adoptate vizau exclusiv contracararea influențelor negative externe. Economia României, preponderent agrară a suportat cu mari dificultăți și sacrificii efectele puternice ale economiei europene și ale politicilor protecționiste ale țărilor industriale.

Nevoită să se adapteze unui asemenea context internațional principalele caracteristici socio-economice ale României din perioada interbelică ar putea fi considerate drept contradictorii:

- Deși populația totală a crescut cu aproape patru milioane de persoane, ea a rămas preponderent rurală. (Dacă în 1920 raportul

rural/urban era de 77,8%/22,2% în anul 1939 acest raport era de 81,8%/18,2%) [Manuilă, Georgescu, 1937]. În 1930 erau diferențe semnificative în ponderea populației urbane pe regiuni istorice și județe. Muntenia avea cel mai mare grad de urbanizare (27,1%) iar Basarabia numai 12,9%; județul Gorj avea numai 2,1% populație urbană iar județul Galați 36,2%. Aceasta a făcut ca funcția polarizatoare a orașelor să fie completată de o rețea de localități rurale (reședințe de plasă, circumscripții sanitare, târguri periodice, administrație financiară) care totaliza circa 1100 așezări, care au devenit ulterior baza constituirii noilor orașe. (Abraham, 1991). În anii '30 ritmul urbanizării s-a intensificat populația orașelor sporind cu peste 14%, creșterea datorându-se aproape în exclusivitate imigrării din zonele rurale.

- Cu toate că structura economică și socială a păstrat în linii mari configurația de dinaintea primului război mondial, în cele două decenii interbelice industria înregistrează dezvoltarea cea mai însemnată dintre toate sectoarele economiei naționale (dacă în 1925 ponderea producției industriale, în valoarea producției totale era de 31,8%, în 1938 aceasta ajunsese la 48,4%). Agricultură a rămas principala ocupație a locuitorilor din mediul rural, iar proprietatea funciară a continuat în mare măsură să determine relațiile lor sociale datorită modului de redistribuire a suprafețelor agricole după reformele agrare din anul 1921.

La mijlocul deceniului patru tabloul global al repartiției terenurilor agricole pe categorii de mărime se prezenta astfel:

Tabelul 4. Structura terenurilor agricole pe categorii de mărime la mijlocul deceniului IV al secolului XX.

Categorii de exploatare	% în nr. de exploatare	% în suprafața totală
Total	100	100
sub 1 ha	18,6	1,6
1,1 - 3 ha	33,5	11,1
3,1 - 5 ha	22,8	15,3
5,1 - 10 ha	17,1	20,0
10,1 - 20 ha	5,5	12,0
20,1 - 50 ha	1,7	7,8
50,1 - 100 ha	0,4	4,5
100,1 - 200 ha	0,2	4,0
200,1 - 500 ha	0,1	6,6
peste 500 ha	0,1	17,1

Sursa: Enciclopedia României, vol.III, 1939, pag.304

Desființând latifundiile (moșii cu mii de hectare) reforma agrară a conservat un număr însemnat de moșii cu

sute de ha. (12.500 de exploatare cu o suprafață de peste 100 ha dețineau 27,7% din suprafața agricolă totală, în timp ce

610.000 de exploatari sub 1 ha dețineau doar 1,6% din această suprafață.

Mărimea suprafeței de pământ deținute creează deosebiri economice și sociale semnificative.

Făcând o analiză a structurii sociale rurale Anton Golopenția (1940) identifică următoarele categorii sociale:

1. *chiaburii* - cu proprietăți de la 50 la 500 ha, care utilizau forță de muncă plătită și aveau un mod de viață asemănător celui al intelectualității satelor.
2. *țărani cu stare* - care dețineau între 10-50 ha și reprezentau "masa dinamică" a țărănimii române; ei dispuneau de suficient pământ pentru a face față nevoilor unui mod de viață tipic țărănesc, dar în mod obișnuit își sporeau veniturile prin angajarea în activități neagricole; această categorie reprezenta între 5 și 20% din locuitorii fiecărui sat.
3. *micii gospodari* - care posedau între 3 și 10 hectare de pământ, dispuneau de independență economică dar nu puteau angaja mână de lucru plătită.
4. *gospodarii dependenți* - cu 1 - 3 hectare în posesie, dar cu un inventar agricol redus, erau nevoiți să lucreze pe alte moșii sau în afara agriculturii.
5. *muncitorii agricoli* - cu mai puțin de 1 ha în proprietate nu puteau întreține o familie în mod corespunzător și lucrau pentru țărani bogăți și înstăriți sau migrau spre alte zone în căutare de lucru, lăsând micul lot de pământ în grija celorlalți membri ai familiei.

6. *muncitorii agricoli fără pământ* - reprezentau treapta de jos a scării sociale.

7. *arendașii* - pătura mijlocie a lumii rurale - formau încă o populație activă dar importanța lor se diminuea considerabil, comparativ cu perioada de dinainte de război, în mare măsură ca urmare a reformei agrare.

Cu toate modificările însemnate în mărimea teritoriului și în configurația factorilor economici prin crearea statului român unitar, cât și prin efectele reformei agrare din 1921, structura profesională din anii 1930 și 1948 este și ea apropiată de cea a anului 1912, iar la unele grupe identică.

Tabelul 5. Structura populației active pe clase de profesii și medii în anii 1930 și 1948

Clasa de profesii	Total		Urban		Rural		Ponderi pe total țară			
	1930	1948	1930	1948	1930	1948	Urban		Rural	
							1930	1948	1930	1948
Exploatarea solului	78,2	79,8	19,9	21,4	90,4	92,6	4,4	4,8	95,6	95,2
Industrie și meserii	7,2	3,9	23,4	31,2	3,8	4,0	56,2	66,0	43,8	44,0
Comerț și credit	3,2	1,6	12,3	7,3	1,3	0,3	66,3	90,5	33,7	9,5
Transporturi și telecomunicații	1,7	2,4	6,5	9,1	0,7	0,9	65,9	70,9	34,1	29,1
Instituții publice	4,6	9,2	18,0	16,3	1,8	1,0	67,6	78,7	32,4	21,3
Sănătate publică	1,0	0,4	4,3	1,8	0,3	0,6	74,5	79,4	25,5	20,6
Alte categorii	4,1	2,7	15,6	12,9	1,7	0,7	66,0	84,3	34,0	15,7
TOTAL	100	100	100	100	100	100	17,3	17,9	82,7	82,1

Sursa: Pentru anul 1930, calculat după *Enciclopedia României, vol. III, București, 1939*; pentru anul 1948 - Radu Halus, *Studii de statistică, București, 1981*

Din datele prezentate în tabel se poate constata că mediul rural deținea în jur de 83% din populația activă a țării cifrată la circa 10 milioane de locuitori; agricultura rămâne în continuare sectorul economic de bază constituind aproape 80% din populația ocupată.

Între anii 1930 și 1948 modificări structurale s-au produs doar în cadrul mediului urban prin creșterea ponderii populației ocupate în industrie, construcții, transporturi și comunicații.

Ramurile neagricole care însumau în urban 11,3% din populația activă produceau circa 40% din venitul național al anului 1938. Creșterea industrială a fost însoțită de o concentrare a controlului prin expansiunea cartelurilor și holdingurilor (în 1937, 3% dintre acestea

dețineau 57% din totalul capitalului societăților anonime din industrie) (I.Puia, 1981). Dezvoltarea monopolurilor în industrie în anii '30 a fost însoțită de o participare mai intensă a băncilor la capitalul întreprinderilor industriale, proces care a accelerat concentrarea capitalului atât în industrie cât și în sistemul bancar. Deși în 1938, circa 60% din capitalul întreprinderilor industriale era capital autohton (în special în transporturi, comerț exterior și interior, în diverse sectoare ale industriei mici), capitalul străin a continuat să fie predominant în industriile petrolieră, minieră, chimică și industria lemnului.

De-a lungul întregii perioade interbelice, România a continuat să fie un importator de capital, rămânând astfel dependentă de investițiile Europei

Occidentale pentru a asigura progresul economiei (Puia, 1981).

- O analiză comparativă a distribuției populației active pe ramuri de activitate în România, Bulgaria și Iugoslavia, țări cu profil economico-social asemănător și Franța și Germania, state cu structură industrial-agrară și dezvoltare avansată relevă

câteva aspecte semnificative ale decalajelor structurale dintre cele două grupuri de țări în prima jumătate a secolului XX. (Deși anii de înregistrare a datelor pentru țările analizate sunt diferiți se pot distinge totuși trei perioade: a) începutul secolului, b)anii '30 și c)începutul sau mijlocul anilor '40).

Tabelul 6. Repartiția populației active pe domenii de activitate, la începutul secolului XX, anii XXX, și mijlocul deceniului IV- comparații internaționale (%)

Țara	Anii de Înregistrare	Domeniul de activitate				
		Agricultură	Industrie și transporturi	Comerț	Servicii*	Total
România	1912	79,6	8,0 1,8	2,7	7,9	100
	1930	78,2	7,2 1,7	3,2	9,7	100
	1988	79,8	8,9 2,4	1,9	7,0	100
Bulgaria	1907	82,7	9,0	3,0	5,3	100
	1934	80,0	8,0 1,2	2,4	8,4	100
Iugoslavia	1921	82,2	11,0	2,3	4,5	100
	1931	78,7	12,7	2,6	6,0	100
Germania	1907	35,2	40,1 3,7	8,7	12,3	100
	1933	28,8	43,8	18,3	9,1	100
	1939	26,0	41,5 5,5	16,9	10,1	100
Franța	1906	42,7	35,7	10,2	11,4	100
	1931	35,7	39,1	12,9	12,3	100
	1946	36,5	29,2 5,7	11,8	16,8	100

* cuprinde personalul din administrație publică, profesii libere, servicii domestice

Sursa: Axenciuc, V., 1996

Datele prezentate pun în evidență discrepanța dintre grupul de țări format din România, Bulgaria și Iugoslavia pe de o parte și Germania și Franța, pe de altă parte în privința structurii socio-profesionale și a evoluției în timp a acesteia. Primul grup de țări, aflate într-un stadiu economico-social agricol și industrial, au o slabă dezvoltare, au ponderi reduse ale populației active ocupate în industrie și servicii - circa 20%, în timp ce țări capitaliste ca Franța și Germania înregistrau în aceste domenii,

în anii interbelici, între 64% și 74%. În România deși ponderea populației ocupate în agricultură în intervalul amintit a rămas practic aceeași (circa 80%) contribuția sa la crearea produsului intern brut s-a redus substanțial (de la 71% în anul 1900 la 38,1% în anul 1938) în favoarea industriei și serviciilor. Deși importanța și rolul industriei au crescut în venitul național, sfera ei, restrânsă la câteva orașe și zone industriale și la circa 10% din populația activă a determinat un aport modest al producției industriale pe locuitor comparativ cu țările occidentale

(în 1938 valoarea acesteia era estimată la 12\$ în România, 57\$ în Cehoslovacia, 76\$ în Franța și 132\$ în Germania) ceea ce marchează o distanță apreciabilă a nivelului industrial al României față de cel al țărilor dezvoltate. (Constantinescu, N.N., 1998).

Rezultă că în decurs de aproape un secol, România a traversat un lung proces de la societatea agrară tradițională spre un stat dezvoltat economic, cu rezultate notabile pe calea industrializării și urbanizării.

Pe tot parcursul său, procesul de modernizare al României s-a confruntat însă cu grave dezechilibre atât în plan extern, în raporturile cu străinătatea (economice și politice), cât și pe plan intern, între diversele forțe social-economice, între industrie și agricultură, între sat și oraș. Într-un asemenea context istorico-național și socio-economic marcat, pe de o parte de eforturile de păstrare a valorilor tradiționale, iar pe de altă parte de cele consacrate dezvoltării moderne a societății românești, sociologia a avut, în România, un loc central, atât în sistemul științific și cultural național cât și în viața socială și politică a țării.

Ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și primele din secolul XX constituie o perioadă de "maturizare" a sociologiei românești caracterizată prin apariția unor teorii originale, paradigme și doctrine sociologice. Tematica dominantă a cercetării și dezbaterilor din această perioadă s-a axat în jurul problematicii complexe a angajării societății în procesele de dezvoltare modernă.

"Descoperirea Occidentului" și "întâlnirea cu civilizația apuseană" au avut un impact puternic asupra gânditorilor sociali din epocă care trebuia să dea răspunsuri unor întrebări cardinale privind căile și mijloacele racordării României la modernitatea capitalistă în contextul economico-social și cultural specific

societății românești. Pe acest fond istorico-social s-a născut tematica majoră a cercetărilor sociale în care "problema națională" a fost acceptată de către comunitatea sociologică ca problemă capitală a societății românești. Polemicile aprinse cu privire la caracterul național și a căilor de dezvoltare au condus la apariția unor curente și doctrine cu pregnante note de originalitate și inovație în domeniul sociologiei și au vizat în principal următoarele aspecte:

- raportul dintre evoluția generală (stadială) a societății și evoluția specifică;
- problema raportului dintre specificul național și modelul standard al capitalismului occidental;
- pătrunderea sau dezvoltarea capitalismului în societățile "întârziate" sau semidezvoltate;
- problema raporturilor dintre "lumile țărănești" (rurale) și civilizațiile de tip urban, dintre economiile industriale și cele agrare;
- problematica formării burgheziei și a clasei mijlocii autohtone.

Toate aceste aspecte deveniseră vizibile încă înainte de jumătatea secolului trecut, iar după Revoluția de la 1848 dezbaterile pe aceste teme s-au transformat în curente ideologice distincte: "europeniștii" pe de o parte și "tradiționaliștii" pe de altă parte, curente ce se vor manifesta până la cel de-al doilea război mondial, sub forma unor doctrine de esență liberală/neoliberală sau conservatoare. Între acestea se plasa doctrina României agrare, ca o a treia lume "situată între individualismul capitalist și colectivismul socialist.

"Europeniștii" sau adepții căii de dezvoltare economică și socială, urmată

de Occidentul urbanizat și industrializat, deși abordau dezvoltarea din unghiuri diferite, împărtășeau aceeași opinie despre istoria modernă a României și locul ei în această parte a Europei. Ei accentuau natura organică a schimbărilor structurale fundamentale din România și necesitatea continuării procesului de integrare economică și culturală a țării în Europa. Principalii reprezentanți ai acestei orientări sunt Eugen Lovinescu, Ștefan Zeletin, Garabet Ibrăileanu, Mihai Ralea și Mihail Manoilescu.

Europeniștii legau dezvoltarea României moderne de introducerea capitalismului de tip occidental în Principatele Române și considerau Revoluția de la 1848 și Constituția de la 1866 ca factori esențiali în asigurarea supraviețuirii țării.

Modernitatea era privită de aceștia ca un complex de factori socio-culturali care include democrația modernă, urbanizarea, industrializarea, o distribuție echitabilă sau măcar tolerabilă a proprietății în societate, schimb liber de mărfuri și idei, mobilitatea socială a indivizilor între straturile sociale, secularizarea învățământului și a vieții publice, toleranță și libertate individuală, participare la politica și cultura europeană.

Deși scopul era același - "occidentalizarea" - iar forțele externe, adică influențele europene, mai curând decât cele interne reprezentau în opiniile lor catalizatorul principal al dezvoltării României moderne, cauzele (forțele motrice) ale schimbării erau privite diferențiat de adepții "europenizării". În timp ce Lovinescu vedea forța motrice a schimbării în idei, Zeletin pune accentul pe cauzele economice și sociale.

Eugen Lovinescu și-a elaborat tezele sale privind formarea civilizației române moderne (în cele trei volume al Istoriei civilizației române moderne -

1924-1926) printr-o critică susținută împotriva curentelor agrariane și a celui tradiționalist care contestau legitimitatea procesului de modernizare a structurilor românești și pledau pentru o cale diferențiată de dezvoltare care să conserve caracteristicile arhaice, ruralizante ale României. El a denunțat drept "romantice" și "reacționare" eforturile sămănătoriștilor și ale altor curente agrariene similare de a găsi în trecutul feudal românesc elementele necesare unei civilizații autohtone.

Rând pe rând polemica sa vizează "rezistența factorilor vechiului regim, amenințați în preponderența sau chiar în existența lor de democratizarea vieții noastre publice prin acțiunea partidului liberal" (Lovinescu, 1925). Lui M.Kogălniceanu îi reproșează că în numele unui "conservatorism evoluționist al creșterii treptate" propune o reîntoarcere la "acele instituții a căror origină iese din pământul nostru, care în timp de cinci veacuri le-am avut și pe care vroiam numai a le adapta după luminile și trebuințele epocii". Lui Dobrogeanu Gherea deși îi recunoaște temeinicia distincției sale dintre starea de fapt sau fondul social - o treaptă economică de dezvoltare foarte înapoiată, relații economice semi-feudale, moravuri semi-orientale și o stare culturală primitivă" - și starea de drept sau forma vieții sociale - luată din occident, consideră că "neoiobăgia" (forma concretă a juxtapunerii celor două stări în viața socială a României) nu a reprezentat decât o necesitate momentană, un regim semicapitalist rezultat din "însăși condițiile reale ale economiei noastre". Lovinescu îi contestă lui Gherea soluțiile socialiste de dezvoltare a problemei agrare prin crearea unui proletariat agricol salariat care "înainte de întemeierea unei industrii naționale ar fi murit cu siguranță de foame în cele 7 luni ale anului de neactivitate rurală". El se

detășează și de Zeletin căruia îi reproșează susținerea unei concepții de sorginte marxistă prin care procesul evolutiv ar merge de la fond la formă, de jos în sus, revoluția economică precedând revoluția ideologică și formarea noilor instituții.

În ansamblul compact al rezistenței forțelor inhibatoare ale procesului de modernizare din România, Lovinescu a identificat câteva mari curente de idei, la baza cărora au stat ideile tradiționalismului cultural și principiul evoluționismului organic: junimismul, poporanismul, sămănătorismul, gândirismul.

Obiecțiile principale ale lui Lovinescu la adresa acestor curente ar putea fi sintetizate astfel: (Ornea, 1997)

- toate aceste curente de idei au avut în centrul preocupărilor lor critica procesului de geneză a României moderne, denunțând caracterul său imitativ, antitraditional, potrivit autodezvoltării organice.
- junimismul deși nu a promovat o ideologie restauratoare este creatorul credo-ului economic care a nutrit rezistența sufletească potrivnică înnoirilor burgheze pe toate planurile"
- sămănătorismul a exaltat un conservatorism rural și formele sociale revolute pledând pentru stricta conservare a tradiției pe toate planurile.
- stricta conservare a tradiției pe toate planurile.
- poporanismul deși a apărat democratismul și civismul parlamentar, s-a opus creării unei civilizații de tip industrial în România susținând că singura cale posibilă de evoluție este cea a unei democrații rurale.

În viziunea lui Lovinescu procesul de modernizare a României a demarat în 1804 (cu vestita scrisoare anonimă redactată de un grup de boieri liberali) și a fost urmat de evenimentele distincte de la 1821 (Răscoala lui T.Vladimirescu), proiectul de Constituție din 1822, Revoluția de la 1848, actul Unirii de la 1859 și Constituția din 1866 prin care s-a făurit structura politică-juridică a statului burghez în România.

Străduindu-se să ofere o interpretare sociologică formării civilizației române, E. Lovinescu a dezvoltat teoria sincronismului potrivit căreia civilizația României ca și a altor țări înapoiate "nu se putea forma decât revoluționar, adică brusc, prin importare integrală și fără refacerea treptelor de evoluție ale civilizației popoarelor dezvoltate pe cale de creștere organică" (Lovinescu, 1925, 1997). "Societățile potrivit acestui principiu nu se creează numai din formele trecutului, precum nu se determină numai prin procesul de schimb al mărfurilor. Prin legea strictă a sincronismului ele se modelează după concepțiile curente ale epocii".

Așa cum arată Z.Ornea ideea sincronismului sau a interdependenței nu era nouă în cultura română. Ea fusese expusă de D.Gherea sub forma "legii orbitării", a dezvoltării țărilor înapoiate ca urmare a contactelor și interdependențelor cu țările capitaliste dezvoltate și de G. Ibrăileanu în lucrarea "Spiritul critic în cultura românească" (Ornea, 1997). Ceea ce caracterizează opinia particularizantă a lui Lovinescu este caracterul anticipativ al ideologicului asupra economicului în procesul de contagiune (imitație) și sincronism întrucât puterea de difuziune a ideilor e cu mult mai mare decât cea a factorilor economici: "cu mijloacele de răspândire instantanee ale timpurilor moderne, puterea de imitație a devenit aproape nelimitată. Iată pentru ce

caracteristica epocii noastre e tendința de generalizare și de uniformizare a obiceiurilor și instituțiilor".

Procesul formării civilizației moderne nu este unul evolutiv ci revoluționar, discontinuu realizat prin imitație: popoarele subdezvoltate le-au imitat pe cele avansate iar satul a imitat orașul. Imitația se propagă doar de sus în jos și de la superior la inferior. Dacă la început imitația era deplină, superficială și neselectivă, pe măsura maturizării ea se transformă într-o adaptare a ceea ce în mod conștient era considerat a fi necesar și superior, stadiu pe care România l-a atins în opinia lui Lovinescu în anii '20 ai secolului nostru. "Pus brusc în contact cu civilizații mult mai înaintate, poporul român a străbătut mai întâi o epocă de imitație febrilă și integrală, înainte de a intra în noua sa fază de asimilare și de naționalizare a tuturor instituțiilor împrumutate ... Ca și la celelalte popoare originalitatea poporului român nu se putea arăta în creațiunea unor forme politice crescute evolutiv din fondul său, ci se va arăta numai prin adaptarea formelor împrumutate la fondul său etnic. (Lovinescu, 1925, 1997). Consecvent principiului său, Lovinescu consideră că imitația nu se propagă dinăuntru în afară, după cum susține Tarde ci din afară înăuntru, de la formă către fond. Aceasta este "unica posibilitate de dezvoltare a civilizațiilor tinere". Chiar procesul creării burgheziei române ar fi urmat în viziunea lui Lovinescu această schemă care pornea de la idee spre realitate, după principiile sincronismului și ale legii universale a imitației.

"Burgheziile apusene reprezintă o evoluție de mai multe veacuri în care timp s-au cristalizat deprinderi, s-au elaborat instituții potrivite sufletului colectiv al națiunii; burghezia noastră s-a format pe cale de revoluție imitativă. În virtutea principiului interdependenței

sociale și a sincronismului vieții contemporane, noi n-am mai trecut prin fazele succesive ale burgheziei, ci am adoptat ultima formă a civilizației burgheze"

O altă lege a imitației izvorâtă din principiul sincronismului este cea potrivit căreia "imitația nu e numai actuală ci se poate îndrepta și în trecut, constituind astfel tradiționalismul". Imitarea trecutului este văzută de Lovinescu ca "o formă atenuată a imutabilității, cerută de instinctul de conservare". Ea acționează însă diferențiat în raport cu o epocă de expansiune națională integrală. Astfel la popoarele formate pe cale revoluționară, fără un trecut cert "tradiționalismul în sensul imitației acestui trecut inexistent și nu al dezvoltării în cadrele datelor rasei, este o imposibilitate sociologică".

Dar tocmai lipsa unei tradiții puternice a făcut posibilă, în opinia lui Lovinescu, o transformare atât de bruscă a civilizației noastre în sens revoluționar. "Procesul formației statului român a fost nu numai simultan, ci chiar și dependent față de procesul formației civilizației noastre prin influența apuseană" (Lovinescu, 1925, 1997).

Lovinescu considera evoluția istorică a Europei moderne ca o competiție între ideile inovatoare și democratice promovate de clasele sale urbane, pe de o parte și ideile patriarhale, reacționare, susținute de clasele rurale, pe de altă parte.

Întrucât admira orașul occidental, ca reprezentând cel mai înalt stadiu al dezvoltării sociale și întrucât legea sincronismului presupunea o aliniere a românilor cu aceste mari centre el considera că responsabilitatea primordială pentru crearea civilizației moderne românești revine burgheziei și intelectualității, singurele în măsură să introducă toate elementele civilizației în rândurile românilor.

Pe aceeași linie a "normalității" evoluției capitalismului românesc se înscrie și concepția lui Ștefan Zeletin (1882-1934) care a elaborat două lucrări de referință pentru analiza teoretică a structurii și dinamicii societății noastre în perioada modernă: "Burghezia Română" (1925) și "Neoliberalismul" (1927).

Ca și Lovinescu, Zeletin concepe procesul dezvoltării capitaliste ca fiind inițiat de factori externi, numai că în realizarea acestui proces rolul esențial nu mai revine "importului ideilor burgheze" așa cum susțineau "sociologii beletriști" ci importului de mărfuri burgheze". El se pronunță de la început împotriva celor care credeau a fi descoperit originea burgheziei române în influența ideilor liberale din Apus. Teza sa principală susținută cu puternice argumente teoretice (în contextul unei analize istorico-comparative) susține că "ideile liberale revoluționare din Franța nu ar fi avut vreun răsunet la noi dacă terenul pentru sădirea lor nu ar fi fost pregătit mai dinainte printr-o revoluție de fapt: trecerea economiei noastre naționale în faza schimbului sub influența capitalismului străin" (Zeletin, 1925, ed. 1997, p.75). Făcând o analiză comparativă a evoluției burgheziei și a capitalismului însuși Zeletin distinge trei faze principale corespunzătoare unei "trinități capitaliste" alcătuite din capitalul comercial, industrial și cel financiar, forme succesive de capital care dau "un caracter deosebit clasei care-l mănuiește și prin aceasta întregii orânduiri sociale" (Zeletin, 1925, ed. 1997, p.72). Preponderența uneia sau alteia din aceste forme de capital dă naștere fazelor succesive de evoluție a capitalismului: faza mercantilistă, liberală și respectiv imperialistă, faze care au însușiri proprii și de aceea "nu se poate înțelege dezvoltarea uneia, după normele dezvoltării alteia" (op.cit.p.76) Aici vede Zeletin greșeala "care se face de obicei în studiul burgheziei și s-a făcut totdeauna

în studiul burgheziei române și anume în încercarea de a înțelege nașterea societății române moderne, care în chip firesc are un caracter nerealist, în analogie cu starea actuală a burgheziei europene, care a trecut demult la faza liberală, pe alocuri la cea imperialistă" (Ibidem, p.76). Numai printr-o atare analogie forțată dezvoltarea societății românești moderne putea fi privită ca "o excepție" față de societățile moderne apusene, ca o simplă introducere a "formelor fără fond". Oponându-se vehement concepției tradiționaliste conservatoare a membrilor Junimii a lui Titu Maiorescu, A.D. Xenopol și Dobrogeanu Gherea potrivit căreia țările moderne apusene s-au dezvoltat de la fond spre formă pe când societatea burgheză română ar fi luat naștere de sus în jos de la formă spre fond" (Ibidem, p.79), Zeletin consideră că dezvoltarea burgheziei române nu este o "excepție" ci este una "normală" în sensul că are drept cauză dezvoltarea capitalismului care urmează aceleași trepte de evoluție ca și cel european (Zeletin, 1927, p.284). "Capitalismul român este o necesitate istorică: el și-a luat ființă din nevoile economiei noastre bănești evoluând apoi într-o serie de faze succesive și necesare" (Zeletin, 1925, 1997, p.118).

Accentuând caracterul "normal" al unei asemenea evoluții Zeletin evidențiază relația indisolubilă dintre modernitate și capitalism: "societatea noastră modernă este un efect al dezvoltării capitalismului întocmai ca și societățile europene. Plămădirea României moderne se contopește în unul și același proces cu plămădirea capitalismului român" (Zeletin, 1927, ed.1997, p.284). Nu ideile liberale, ci schimburile comerciale au dat naștere modernității românești. Ca și țările capitaliste înaintate România modernă a cunoscut "două serii de evoluție burgheză". Prima este reprezentată de burghezia străină care și-a făcut apariția

odată cu "invazia" capitalului extern: cealaltă este "seria dezvoltării burgheziei române naționale". Faza inițială a constituirii capitalului național și deci a formării burgheziei autohtone este plasată de Zeletin în a doua jumătate a secolului XIX, între anii 1880 și 1905 când "burghezia se mărginește a mînuî un capital de bancă, de altfel destul de redus și a alimenta un slab început de industrie înfiripat în urma legii de ocrotire a industriei naționale de la 1866". După 1905 investițiile în industrie devin tot mai frecvente ceea ce îl îndreptățește pe autor să considere "tendința de plasamente industriale" a băncilor românești ca fiind specifică deceniului trei al secolului XX. Promotorul noilor relații și extinderii acestora și în alte ramuri economice devine capitalul bancar iar crearea Băncii Naționale devine "cel mai de seamă eveniment în dezvoltarea burgheziei române moderne" (Zeletin, 1927, 1997, p.289).

Deși adept al teoriei evoluționare uniforme, a dezvoltării prin stadii fixe și similare a oricărei societăți Zeletin nu neagă posibilitatea saltului peste faze intermediare ce poate reduce de la secole la decenii procesul formării burgheziei și trecerea la capitalism.

În acest domeniu al evoluției oricărei societăți care trece de la o economie agrariană la una industrială argumentația lui Zeletin reprezintă, potrivit lui Daniel Chirot o demonstrație mai elaborată și mai nuanțată decât a multor sociologi americani contemporani, prin prelucrarea critică "a teoriei uniformizatoare a dezvoltării cu o înțelegere adâncă a doctrinei neomercantiliste a lui Friderich List" (Chirot, 1978 în Kenneth Jowit (ed.) 1978).

Eșafodajul explicativ privind posibilitatea creării unui edificiu social alcătuit dintr-un complex de instituții

burgheze grefate pe un fond agrar, edificiu considerat "monstruos" de Dobrogeanu Gherea are la Zeletin următoarea configurație:

- implementarea instituțiilor moderne europene se produce în aceste țări nu numai în cultură și politică ci și în viața economică;
- în economie, modernizarea, saltul sau ruperea continuității se realizează prin preluarea directă a tehnologiei avansate a epocii fără a mai parcurge stadiile succesive de progres tehnic pe care le-au traversat țările avansate din punct de vedere economic;
- modernizarea economică impune și modernizarea "așezămintelor" publice, politice și culturale;
- discrepanța dintre noile instituții create și mentalitatea arhaică agrară a poporului este un fenomen normal ce a caracterizat și evoluția țărilor burgheze vechi dar efectele acestei "dizarmonii" au fost mai puțin vizibile la acestea datorită evoluției de lungă durată a procesului;
- tranziția la capitalism în aceste țări este o rezultantă a forțelor sociale aflate în luptă (marii proprietari de pământ pe de o parte și burghezia indigenă și străină, țărănimea, puterea de stat, pe de altă parte), a raportului de clasă dintre burghezie și țărănime, a decalajului dintre forma de proprietate și procesul de muncă și a reflexului său instituțional;
- rolul esențial în transformarea socială de la feudalism la capitalism îl are burghezia și anume capacitatea acesteia de a crea trebuințe noi: mai întâi nevoi

ale comerțului apoi nevoi industriale.

Chiar dacă Zeletin este adeptul unui determinism riguros în cadrul căruia "evoluția socială este, în general, un proces natural având legile sale proprii de dezvoltare de la structura economică spre așezămintele juridico-politice, care se altoiesc pe această structură" (Papacostea, 1935, p.240) el identifică pentru cazul României numeroase particularități. Analiza aprofundată a acestora s-a constituit într-un act creator de o deosebită originalitate ce a contribuit la îmbogățirea teoriei sociologice asupra structurii sociale și a căilor de modernizare a societății românești.

Succint, specificitatea procesului de modernizare a României constă în viziunea lui Ștefan Zeletin în următoarele elemente:

- Dacă formarea statelor moderne unitare din Europa Occidentală ("sfărâmarea separatismului regional") s-a făcut prin unificarea instituțiilor publice, în România unificarea celor două Principate s-a produs prin "înlocuirea instituțiilor de baștină cu instituții burgheze din Apus. Astfel în mercantilismul român procesul de unificare a României se confundă într-un tot cu procesul de europeanizare a instituțiilor noastre publice" (Zeletin, 1925,1997,p.138).
- În timp ce clasa burgheză din Apus a dobândit puterea politică prin revoluții burgheze violente care au zdrobit autoritatea centrală, "dezvoltarea României moderne a avut un caracter pașnic" întrucât "oligarhia burgheză nu s-a format alături de forța politică centrală ci chiar înlăuntrul acesteia" prin transformarea vechii oligarhii politice, direct în oligarhie

financiară (Zeletin, 1925, ed.1997,p.143). Concluzia analizei lui Zeletin potrivit căreia "oligarhia noastră a întrunit în mâinile ei puterea politică încă înainte de a-și crea pe cea financiară, evoluția clasei burgheze confruntându-se cu procesul de prefacere a oligarhiei" poate fi considerată ca deosebit de actuală și fertilă pentru analiștii tranziției post-comuniste din țările est-europene. Avem în vedere în acest sens teoria capitalismului politic" potrivit căreia o parte a elitei comuniste s-a transformat, într-un context al relațiilor de proprietate difuze, într-o burghezie împroprietărită.

- Ritmul intens de dezvoltare a vechiului regim în România s-a datorat lipsei protecționismului industriei naționale care a creat posibilitatea invadării pieței românești în formare cu produse industriale străine. Ca efect "meseriașii au fost desființați, țărănimea redusă la semi-proletarizare iar configurația claselor sociale supusă unei adevărate revoluții". Ruinarea meseriilor și a industriei casnice sunt elemente esențiale în procesul de formare a capitalismului ele stând la baza creării pieței interne și stimularea producției destinate schimbului. În România însă spre deosebire de țările europene apusene "ruinarea vechilor meserii s-a făcut în industria străină și nu cea indigenă", context în care singurul factor producător de valori noi rămâne agricultura.
- Birocrația română s-a format în urma dezvoltării economiei bănești și din distrugerea vechii industriei naționale prin concurența

capitalistă străină "care a aruncat pe meseriași români în sărăcia bugetului"(p.174). Dacă în țările cu capitalism propriu, meseriași ruinați devin muncitori salariați de fabrică, în România aceștia au devenit proletari ai condeului, după expresia atât de fericită a lui Eminescu" (Zeletin, 1925, ed.1997, p.176).

- România, spre deosebire de majoritatea țărilor apusene, nu parcurge toate fazele de evoluție "normală" a capitalismului. Ea urmează un proces de evoluție în salturi" caracteristic "burgheziilor întârziate care tind să prescurteze fazele de dezvoltare a capitalismului"(p.187). România nu mai trece printr-o fază intermediară de *liberalism* făcând un salt direct de la mercantilism la imperialism: "În dezvoltarea noastră socială cele două faze istorice deosebite, mercantilismul și imperialismul, adică dezvoltarea și organizarea producției se contopesc de la început în unul și același proces"(p.187). Explicația acestui "caz tipic de evoluție organică" constă potrivit lui Zeletin, în faptul că industria noastră și clasa de industriași nu s-au dezvoltat în paralel și independent de capitalul de bancă: "în loc ca industria să subjuge marea finanță s-a întâmplat invers: băncile au început să pătrundă în producția industrială, cu tendința de a prefăce tot mai mult capitalul industrial în capital de bancă" (Zeletin, 1925, ed.1977,p.187). "Oligarhia" depinde acum de "supremația marilor financiari", deci nu mai prezintă nici un "colorit" politic și este limitată ca durată existențială de însăși

"evoluția de fapt a societății noastre".

- În societățile democratice din Apus partidele politice se sprijină "pe clase sociale deplin formate" și puterea lor se datorează "forței numerice și economice a claselor sociale". Deși în România, ca și în democrațiile occidentale partidele politice reprezintă interesele de clasă ele se sprijină pe clase sociale în ruină sau în formare, deci în ambele cazuri fără putere" (p.192). Corolarul sociologic al acestei situații este că "viața politică a României a trebuit să se adapteze la "structura ei socială, să se orienteze de sus în jos" (p.192) și să conducă la "o enormă creștere a funcționarismului parazitar" (p.193). În acest fel birocrăția din România nu se naște din nevoile funcționale ale sistemului economic ci din specificul mecanismului politic. Rolul de clientelă politică al acesteia este distrus prin cele două reforme de după Marea Unire din 1918: desființarea mării proprietăți rurale prin actul împroprietării și votul obștesc prin care "se dă drumul maselor țărănești la viața politică" (p.193).
- Crizele agrare și *cronicizarea* "mizeriei rurale" din România se datorează nivelului scăzut de dezvoltare al industriei naționale. Spre deosebire de țările capitaliste apusene unde industria a putut absorbi excedentul de forță de muncă din agricultură clasa agrară din România "a căzut victimă încetirii cu care capitalismul nostru înaintează spre faza industrială" (p.233). În absența unei industrii naționale "vrednică a-și îndeplini funcția socială"

(absorbția suprapopulației rurale) și a crea posibilitatea trecerii directe a proprietății rurale de la producția feudală la cea burgheză (de piață) așa cum s-a întâmplat în țările industriale, în România această trecere s-a făcut în "chip sumar, distrugându-se temelia economică a celei dintâi pe calea împărțirii marii proprietăți feudale la țărani" (p.233).

Scenariul sociologic elaborat de Zeletin pentru explicația procesului de modernizare a României reflectă opțiunea sa principală procapitalistă și europeană, opțiune clar exprimată în lucrarea sa din 1927, „Neoliberalismul”. Ea a fost exprimată sintetic de Zeletin astfel:

- Formarea României moderne se contopește în unul și același proces cu plămădirea capitalismului modern;
- Capitalismul român are o dezvoltare analogă cu aceea a capitalismului apusean;
- Dezvoltarea burgheziei române este normală în sensul că are drept cauză dezvoltarea capitalismului care urmează aceleași trepte de evoluție ca și cel apusean;
- Pe această osatură se dezvoltă elemente specifice societății românești;
- Dezvoltarea burgheziei române trebuie privită din perspectiva dezvoltării burgheziei mondiale și în mod precumpănitor a acelei din Apus și în mod special din preponderența mondială a burgheziei britanice;
- “Orice țară agrară intră în prefacere și se îndrumă spre viața burgheză modernă prin influența unei țări capitaliste

înaintate” (Zeletin, 1927, ed.1997, p.284, 285).

Printre “europeniști” poate fi încadrat și Mihail Manoilescu (1891-1950) în ciuda respingerii de către acesta a liberalismului “de tip vechi” și a îmbrățișării corporatismului în anii '30. Deși “în gândirea sa converg curenți reflexivi și impulsuri spirituale aparent ireconciliabile (raționalismul economic, creativitatea teoretică și iraționalismul ideologic) analizele sale economice, sociologice și politologice pot fi comparate din punct de vedere științific cu analizele moderne privind bazele sociale ale politicii sau cu teoriile modernizării ...” (Pavel, 1997, p.37). În cele ce urmează în concordanță cu tematica acestei lucrări, ne vom referi la M.Manoilescu din perspectiva analizei sale economice și sociologice a schimbării și stratificării sociale din România în perioada interbelică – analiză de o certă importanță metodologică și de actualitate în condițiile tranziției postcomuniste a României când necesitatea existenței burgheziei și a clasei de mijloc este una strategică în actualul moment istoric de formare și dezvoltare a unei economii libere de piață și a cadrului instituțional de funcționare a acesteia.

Manoilescu a participat la marea dezbateră teoretică privind geneza capitalismului în România. În “Rostul și destinul burgheziei românești” (Manoilescu, 1943, ed.1997) el analizează geneza capitalismului dintr-o largă perspectivă economică, sociologică și culturală.

Delimitându-se de Zeletin care “a lansat teoria burgheziei românești în faza ei de ascensiune și în procesul ei de dezvoltare” Manoilescu își focalizează demersul său pe “identificarea marilor permanente și constante ale burgheziei în calitatea ei de clasă organizatoare a

producției, constante care urmează să fie păstrate și să dea rost și consistență acestei clase” (idem, p.64). În definirea claselor sociale Manoilescu, în opoziție cu modelele dihotomice ale structurii de clasă (exploatare și exploatați, dominanți și dominați), construiește o schemă multidimensională graduală bazată pe numeroase elemente și criterii de evaluare. Astfel, clasa socială este un grup social care “evocă și implică”:

- **Durată și continuitate prin filiație:** referitor la acest criteriu autorul nuancează explicația sa privind procesul de asimilare a indivizilor într-o clasă socială și persistența acesteia în timp; astfel asimilarea indivizilor într-o clasă este un proces natural, care previne fenomenul de “anchilozare socială” (când înlocuirea indivizilor într-o clasă s-ar face exclusiv prin filiație) dar el trebuie “să privească o proporție restrânsă de indivizi care să nu copleșească pe membrii intrați de drept în clasă prin filiație” (idem, p.76). O clasă își păstrează deci caracteristicile sale și devine o adevărată “personalitate colectivă” numai în măsura în care reînnoirea se face lent și “nu schimbă cu nimic funcțiile clasei, modul cum aceasta își exercită misiunea socială și spiritualitatea ei” (idem, p.76). Astfel Manoilescu definește și abordează clasa socială din perspectiva mobilității sociale “ca raport intermediar între grupul social-casă (inerția socială derivând din situația părinților lor) și absența totală a oricărei clasări sociale (circulația indivizilor s-ar face de la un grup la altul fără nici un fel de rezistență și de efort ceea ce nu ar mai fi posibilă agregarea socială)” (idem, p.75).

- **Clasa socială este un grup social ierarhic și orizontal.** În legătură cu acest aspect Manoilescu ține să precizeze că nu trebuie confundată clasa cu alte grupuri rezultate din “diviziuni și specializări verticale” cum sunt partidele sau profesiunile. Clasa cuprinde mai multe grupuri de acest tip “care se socotesc între ele ca fiind de același nivel social și ca atare nu ies din “planul clasei” (idem, p.77). În timp ce mobilitatea pe orizontală (circulația de la o profesiune la alta, înăuntrul aceleiași clase” (idem, p.77) este facilă și foarte frecventă, mobilitatea pe verticală (ascendentă sau descendentă) nu are un caracter de masă și se face “cu anumite obstacole”. Pentru mobilitatea socială, în concepția lui Manoilescu sunt determinate “aptitudinile particulare” dar mai ales sentimentul pe care îl au membrii diferitelor clase despre superioritatea lor sau a altora” (idem, p.77), elementul psihologic apărând astfel ca indispensabil în definiția clasei sociale. Ceea ce astăzi numim “clasa subiectivă” (autopercepția apartenenței la o clasă socială) este exprimat de M.Manoilescu în termenul de “sentiment al ierarhiei” factor considerat “mai important pentru a defini poziția claselor decât înseși condițiile și raporturile economice” (idem, p.77).
- **Corelația cu proprietatea.** Deși proprietatea (averea) este factorul social preponderent în crearea identității clasiale și continuitatea acesteia, Manoilescu atrage atenția că noțiunea de clasă nu se poate reduce exclusiv la ideea proprietății iar din punct de vedere metodologic că nu este validă o

clasificare socială pe baza exclusivă a ierarhizării indivizilor sau familiilor pe o scală a veniturilor sau averilor; (metodă frecvent folosită astăzi în studiile de stratificare socială). Argumentele sale în acest sens vizează faptul că diferențele de clasă (criteriul nivelului educațional pare a fi la Manoilescu mai important deși nu îl afirmă expres decât cel al mărimii venitului: "în ierarhia claselor intelectualul trece cu mult înaintea țaranului"), precum și faptul că "mărimea absolută a venitului nu poate defini corect ideea de sărăcie sau bogăție; cu același venit poți să fii sărac dacă aparții clasei burgheze, și bogat, dacă aparții clasei proletare" (idem, p.79). Avera și venitul devin factori importanți pentru a colora noțiunea de clasă prin factorul psihologic al "solidarității de interese care trece deasupra profesiunilor legând între ei pe toți aceia care au de apărut ceea ce posedă sau care aspiră să ajungă într-un fel sau altul la posesiune" (idem, p.79).

- **"Permanențele psihice"** sunt un alt element al definirii clasei, care potrivit lui M.Manoilescu, favorizează "continuitatea prin filiație a unor anumite elemente sufletești fie de capacitate, fie de concepție de viață (idem, p.80). Acest "patrimoniu spiritual" alcătuit din atribute tehnice" dar și din "concepții de viață" și anumite prejudecăți, ce constituie specificul ei supraprofesional" formează o bază a conformismului de clasă. "Ritualul social" sau regulile de "etichetă" se manifestă mai puternic la acele clase care și-au pierdut rolul social și privilegiile concrete și care încearcă astfel în

mod formal să se afirme "pe un plan de superioritate aparentă."

- Ultimul element și/sau criteriu pe care îl implică definiția clasei îl reprezintă în concepția lui M.Mihăilescu "funcția națională a clasei" legată de puterea socială – reală sau virtuală a clasei. Prin dezvoltarea acestui concept autorul își fundamentează doctrina sa corporatistă, a unui corporatism pur și integral, bazat pe "ideea organizării funcționale și verticale a sectoarelor de producție, în serviciul intereselor naționale".

"Noțiunea modernă" de corporație reprezintă în concepția sa "un avantaj metodologic deosebit pentru a expune clar și a distinge precis între diferitele categorii de funcții naționale" (idem, p.81). Acestea sunt pe de o parte funcții naționale "speciale" pe care le îndeplinesc "corporațiile verticale" ce cuprind pe toți acei care "conlucrează pentru a realiza un anumit produs sau un anumit serviciu național complet" (p.82) iar pe de altă parte sunt "funcțiile naționale generale și supraprofesionale" caracteristice oricărei clase și care-i conferă acesteia specificitatea și identitatea sa în structura socială.

Astfel țărănimea îndeplinește "funcția alimentară primară", proletariatul funcția de execuție în procesul de producție și circulație iar burgheziei îi revine rolul organizării muncii și producției naționale în toate sectoarele de activitate. Asemenea lui Zeletin, Manoilescu a acordat deci un rol esențial burgheziei în dezvoltarea capitalismului deși el a identificat un proces de criză crescândă concretizată în majoritatea funcțiilor pe care acestea trebuia să le îndeplinească la nivel național. În domeniul economic el reproșează burgheziei din perioada interbelică:

- lipsa unei concepții integratoare sau existența unor idei contradictorii;
- dezvoltare statală neprogramatică, discontinuă și incoerentă;
- lipsa de preocupare pentru modernizarea agriculturii prin faptul că burghezia comercială nu a pătruns la sate iar atunci când a făcut-o orientarea sa a fost mai degrabă spre afaceri simple ce urmăreau o rentabilitate imediată; neconcordanța dintre interesul individual al întreprinzătorului și interesul național.
- neglijarea industrializării agriculturii și izolarea economică a orașelor de sate datorată neînțelegerii esenței "chestiunii țărănești" făcându-se confuzia între "densitatea generală a populației față de suprafața țării", densitate cu mult mai mică decât în Occident și "densitatea populației agrare prin raport cu pământul cultivabil" care la noi este mult mai mare decât în Occident (p.188); rezolvarea chestiunii țărănești nu se poate rezolva decât prin industrializare și urbanizare, prin schimbarea raportului existent dintre populația urbană și rurală. Metoda preconizată de Manoilescu în acest sens este cea a migrației interne făcută "în chip conștient și pregătit în sate model și în orașe noi, clădite după concepții moderne". Deși aici transpar elementele unei concepții "dirijiste" el precizează totuși că "aceste deplasări nu trebuie să aibă un caracter forțat și etatist ci unul natural realizat prin dezvoltarea în rural a unor "profesii orășenești" și prin dezvoltarea industrială a orașelor existente capabile să ocupe un

număr mare din lucrători agricoli" (p.189, 190).

- Burghezia nu a încurajat dezvoltarea unei burghezii rurale din foștii mari proprietari și nu a sprijinit clasa mijlocie (pseudo-burghezia).

Neîmplinirile și/sau insuccesele burghezii românești interbelice scoase la iveală de Manoilescu îl fac pe acesta să concluzioneze că "burghezia noastră nu este încă o elită națională" (p.356). Argumentele sale vizează faptul că aceasta: nu a acumulat toate funcțiile de conducere și este deficitară în îndeplinirea funcției economice; nu a întrunit un cumul de "superiorități" (chiar dacă i se atribuie o superioritate absolută în cultură) ea "nu merită în nici un chip această denumire, dacă privim sub raportul caracterului" (p.352); procesul de selecție al membrilor clasei burgheze nu este riguros, sistematic și continuu "... în burghezia noastră, în comparație cu cele străine se intră prea ușor" (p.352). Manoilescu consideră, așa cum am văzut, pozitivă și necesară mobilitatea socială dar acest proces de primenire a clasei nu mai este susținut și atunci când este vorba de burghezie. Aici el se apropie mai degrabă de principiul "castei" decât de cel al circulației libere a indivizilor între clase.

În concluzie, pe baza acestei foarte succinte analize a confruntărilor din sociologia românească interbelică în problema schimbării sociale, se poate observa varietatea, multitudinea punctelor de vedere, bogăția de conținut și valoarea științifică incontestabilă a acestor dezbateri de idei. Pentru majoritatea autorilor interbelici modernizarea României este indisolubil legată de capitalism. Evoluția capitalistă a României a demarat sub influența economiei și ideologiei occidentale. Disputele referitoare la caracterul

„normal” sau „atipic” al dezvoltării capitaliste a României au fost determinate de trăsătura esențială a economiei acesteia din perioada interbelică și anume disparitatea dintre relațiile economice premoderne („iobăgie deghizată”) din agricultură și cele capitaliste, caracteristice sectoarelor non-agricole (industrie, comerț, finanțe) ce s-au dezvoltat în orașe, deși în contextul unei urbanizări târzii și limitate.

Structura socio-ocupatională și de clasă a României interbelice reflectă un proces dublu de stratificare: unul specific societății rurale majoritare de tip tradițional, cu o polarizare accentuată între marii proprietari de pământ (care reprezentau 0,1-0,4% din populația activă și dețineau 28% din suprafața agricolă) și masa de țărani reprezentând 75% din populația activă și 28% din suprafața agricolă; al doilea tip de stratificare, specific capitalismului modern, se constituie dintr-o clasă burgheză care, potrivit lui Manoilescu, reprezenta numai 1-1,2% din populația activă și proletariatul industrial, cu o pondere de 7%. Clasa mijlocie, alcătuită din lucrători pe cont propriu, liber profesioniști și salariați, reprezenta 9% din totalul populației active, iar în orașe 52%. Adăugând și categoria funcționarilor din mediul rural, proporția clasei mijlocii se ridică la aproximativ 13% din totalul populației active.

Se poate concluziona că România interbelică se afla în plin proces de tranziție de la structurile economice și sociale tradiționale la cele moderne de tip capitalist, în care industrializarea era mai degrabă un obiectiv pe termen lung și nu o trăsătură predominantă, iar urbanizarea se afla într-un stadiu incipient.

BIBLIOGRAFIE

- Abraham, D. (1991) *Introducere în sociologia urbană*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
- Axenciuc, V. (1996) *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice 1859-1947*, vol II *Agricultura*, Editura Academiei Române, București.
- Axenciuc, V. (1981) *Penetrația capitalului străin în România până la primul război mondial*, în *Revista de Istorie* 34/5, 1981.
- Bădescu, I. (1996) *Istoria Sociologiei-Teorii contemporane*, vol. I, ed. Eminescu, București.
- Chirot, D. (1978) *Social Change in Romania*, în Jowit, K. (coord.), *Social Change in Romania 1860-1940*, Berkeley.
- Constantinescu, N.N., (1997) *Istoria Economică a României de la începuturi până la cel de-al doilea război mondial*, Editura Economică, București.
- Golopenția, A. (1940) *Starea culturală și economică a populației rurale din România*, în *Revista de Igienă Socială*, nr. 10/1-6
- Halus, R. (1981) *Unele date privind structura socio-economică a populației României în anul 1948*, în *Studii de statistică*, București.
- Hitchins, K. (1994) *Rumania 1866-1947*, trad. rom. 1996, ed. II 1998, Humanitas, București
- Lovinescu, E. (1924, 1926, 1997) *Istoria civilizației române moderne*, reeditare Editura Minerva, București, 1997.
- Manoilescu, M. (1943, 1997) *Rostul și destinul burgheziei românești*,

- editura Cugetarea ,București , Ornea, Z. (1997) Prefață la Eugen
reeditare Editura Athena,1997 Lovinescu, Istoria civilizației
Manuilă, S. Georgescu, C.D.(1937) române moderne, Editura
Populația României, București Minerva , București.

Abstract

This article presents the evolution of social stratification during the period of modern Romania's birth as well as the way it was reflected in the between-wars social ideas. The influence of the Western World and the cultural encounter with the Western civilization has had a strong impact upon the sociological perspectives regarding the modernization of the Romanian society. Sociological debates basically focused the transition to capitalism and modern world through some elements like: "historical heritage", "model" to be adopted or imitated, the appropriate means to follow a given "model", local specificities (cultural, psychological and ideological), etc.. One might easily find similarities with the actual sociological debates on post-communist transition, no matter if different labels are currently used: "project capitalism", "path dependency", "the third way", a.s.o. Country modernization was strongly related to the capitalist organization in the ideas of the between-wars Romanian scholars. The debates from the Romanian between-wars sociology referring to normal or abnormal capitalist development trends will certainly open new theoretical and methodological perspectives for the second transition to capitalism in Romania.